

УДК 159.092: 005.336.2:37.013.77

DOI: <https://doi.org/10.32405/2413-4139-2019-1-100-106>

Ольга Доротюк,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8345-0685>

м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація

У статті автор узагальнює результати дослідження педагогічного колективу, як інструментарій для створення розвиваючого гармонійного середовища компетентісно-орієнтованого навчання в умовах закладу загальної середньої освіти. Розроблена автором технологія є інноваційною та може використовуватися для управління освітніми закладами. Вона полягає у визначенні характерологічних рис учасників освітнього процесу, що реально впливають на їх діяльність та комфортні умови праці. В сучасній освіті поширеним є таке явище, як емоційне професійне вигорання педагогів, що характеризується дратівливістю чи байдужістю комунікаціях з учнями та колегами, відсутність інтересу до оточуючого середовища та до результатів власної праці. Таке явище створює напруження в колективі та робить його вкрай непродуктивним. Наша технологія дає можливість розпізнати

провокуючі негативні фактори для людини та уникати їх і створити умови для комфортного перебування на роботі. Окрім узагальнюючих результатів, керівництво школи має індивідуальну характеристику на кожну працюючу особу. На думку автора, це дозволяє скласти технологічну карту процесу управління освітнім закладом для планування стратегічних і тактичних завдань та цілей. Це позитивно позначиться на якості педагогічного процесу, на настрої та здоров'ї вчителів, на успішності учнів та задоволеності батьків та покращить імідж освітнього закладу.

Ключові слова: компетентність; дослідження; психологічний комфорт; стиль керівництва; характерологічні особливості; провокуючі чинники; гармонійне середовище; компетентісно орієнтоване навчання.

Основою компетентісно-орієнтованої освіти є підготовка випускника, який здатен оволодівати професією, вдало соціалізуватися й активно реалізовувати власні таланти. Для цього «необхідною умовою є створення розвивального середовища у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО), що вимагає перегляду методів освітніх технологій та співвідношення їх з новими підходами в освіті» [1].

Учителі мають сформувати особистість учня, що відповідає за власні дії, вмє аналізувати і планувати. Він повинен володіти високим інтелектом, визначати і розвивати власні творчі здібності. «Середовище, в рамках якого людина живе і отримує освіту, впливає на неї прямо, опосередковано та побічно» [2].

Таким чином, середовище має бути спокійним, дружнім, надихаючим, гармонійним. У процесі обстеження емоційних станів учителів, які і є утворювачами освітнього середовища, нами було виявлено значний відсоток станів емоційного вигорання. Це така ситуація, коли людина не здатна взаємодіяти з учнями творчо, а може діяти лише формально.

У багатьох ЗЗСО під час вивчення станів учнів результатом маємо високу шкільну тривожність. Але це суперечить умовам, необхідним для учнівської самореалізації, яку має забезпечувати компетентісно-орієнтоване освітнє середовище. «Дітям необхідна любов та радість. А радість протистоїть страху і пригніченості» – пише Н. Бехтерева. «...Страх веде до того, що мозковий базис, на якому повинна здійснюватися наша інтелектуальна діяльність, змінюється скрізь або майже скрізь. Зони мозку, групи нервових клітин не можуть включатися в мисленнєву діяльність. Людина втрачає можливість творчого мислення – цього найчудовішого зі власних станів» [3–5].

Маючи на меті гармонізацію освітнього середовища, в якому відсутній страх, а присутня можливість творчого розвитку, ми розробили технологію управління (для директора), яка враховує особистісні якості всіх учасників освітнього процесу та створює для них комфортні умови для спільної діяльності. «Товариське ставлення учителя до учнів, спокійне робоче середовище для всіх у класі... породжує позитивний емоційний стан і життєрадісний, активний настрій. Це підвищує загальний тонус розумової, нервово-мозкової освітньої діяльності учнів і допомагає успішному засвоєнню основ наук, що вивчаються» [4].

Результати психологічної діагностики ЗЗСО № 130

Дослідження педагогічного колективу.

Мета:

1) визначити особистісні та характерологічні особливості типові для педагогічного колективу вищезгаданого ЗЗСО; 2) дослідити стиль керівництва педагогічним колективом, рівень комфорту в педагогічному колективі, стилі мислення; 3) створити узагальнений психологічний портрет учня; 4) дослідити обізнаність батьків про психологічну службу.

За результатами первинного дослідження виявлено, що серед учителів переважає такий психологічний тип: їм властиві *емоційність, чутливість, небайдужість* до того, що вони роблять, а також *висока контактність*.

Більш яскрава межа – *гуманність, співпереживання, чуйність, м'якосердя, співрадість чужим успіхам, вразливість*. Вони часто сперечаються, але не доводять справу до відкритих конфліктів. Будь-які життєві події сприймають серйозніше, ніж інші. Їм властиве почуття обов'язку, старанність, однак часом вони можуть бути імпульсивні.

Вони альтруїсти, мають друзів, близьких, проявляють співчуття, яскравість відчуттів. Здібні до самовдосконалення в умовах комфорту на робочому місці. Позитивні риси: емоційність, виразність оцінювання і дій. Негативні риси: нестриманість відчуттів, гнітючість, егоїзм. Позитивні ситуації: можливість вживати їжу для відчуттів, діяльність «на знос». Негативні ситуації: монотонна діяльність, вимога зваженого оцінювання оточення, обмеження інструкціями, неприйняття відчуттів і «глибини» ситуації.

Разом з тим, визначено, що проблеми (питання), які найбільш хвилюють, пов'язані з особистою і професійною сферами вчителів.

Члени колективу висловили бажання отримати інформацію з питань сімейної, вікової психології та конфліктології.

Під час дослідження було виявлено зацікавленість в отриманні консультацій психолога у психологічному Центрі.

Під час поглибленої психодіагностики було встановлено таке.

У педагогічному колективі переважає *емоційний комфорт*, проте його рівень недостатньо стійкий. Це пов'язано з характерологічними особливостями вчителів: емоційною нестійкістю, обережністю, консерватизмом, конформізмом (залежністю від групи). Серед учителів яскраво вираженим є реалістичний стиль мислення – спрямованість на ухвалення фактів (реально те, що можна відчути, почути, побачити).

Проблеми виникають, коли будь-що виявилось неправильним. За таких ситуацій вони прагнуть виправити неточності. Люблять конкретність під час розв'язання проблем.

Наступну позицію за частотою проявів посідає *ідеалістичний стиль мислення*: прагнення створити ширшу узагальнену концепцію, що дає змогу об'єднати різні підходи, «зняти» суперечності, примирити протилежні концепції. У колективі превалює *директивний стиль керівництва*: орієнтація на власну думку й оцінювання, контроль за діями колективу, спостерігається прагнення делегувати повноваження.

Дослідження вчителів

Можна визначити **узагальнений психологічний портрет учителів ЗЗСО № 130** за такими якостями:

- конкретний інтелект;
- прояв емоційної нестійкості (прояви жіночого типу);
- слабо виявляється сором'язливість;
- можлива пристосовуваність;
- обережність, стриманість;
- підозрілість;
- принциповість;
- можлива депресивність, тяжіння до поганих передчуттів;
- консерватизм, дотримання сталих традицій, ухвалення їх на віру;
- конформізм, залежність від групи, проходження загальної думки;
- недисциплінованість, слабкий самоконтроль, підлеглість власним пристрастям (прояви жіночого типу).

Рекомендації

Ситуації психологічного комфорту:

- заняття улюбленою справою;
- доброзичливі обставини;
- коло однодумців;
- сім'я;
- близькі друзі.

Провокуючі чинники:

- ситуації жорстких взаємодій;
- емоційна знедоленість;

- грубість, жорстокість;
- низька професійна напруга.

Загальні вимоги:

- створення умов для самореалізації;
- тактовна взаємодія;
- установлення довірливого контакту;
- бажаний аналіз виниклих проблем за спокійних, довірливих обставин.

Способи дій:

- організація успіху;
- заохочення довірою;
- увага, турбота;
- підтримка;
- звернення за допомогою.

Дослідження учнів старших класів

Особистісна спрямованість.

Переважна сфера професійних нахилів:

- «людина – людина»;
- «людина – техніка».

Навчальний предмет, якому віддається перевага:

- історія;
- географія.

Сфера інтересів:

- географія;
- біологія;
- політика;
- техніка.

Узагальнений психологічний портрет учня: характерна значна рухливість, товарицькість, вираженість міміки і жестів. Надмірна самостійність, що часто призводить до конфліктних ситуацій. Недолік відчуття дистанції у взаєминах, вносять багато шуму, прагнуть верховодити в компанії однолітків. Мають високий життєвий тонус, здоровий сон. Досить часто завищена самооцінка, легковажність, поверхневність, діловитість, винахідливість. Учень бути хорошим співбесідником. Енергійний, ініціативний. Характерні спалахи гніву у випадках, коли зустрічає сильну протидію, зазнає невдачі. Можлива схильність до аморальних вчинків, підвищена дратівливість, прожектерство. Учень може недостатньо серйозно ставитися до власних обов'язків. Важко переносить умови жорсткої дисципліни, монотонну діяльність, вимушену самоту.

У міжособистісних відносинах: усіх повчає, має дидактичний стиль висловів; не схильний приймати рішення заради інших, прагне до лідерства, командування іншими, сильна особа.

Спостерігається *висока загальна тривожність*, а також тривожність, пов'язана з такими чинниками:

1) *страх самовираження* – негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрацією власних можливостей;

2) *страх ситуації перевірки знань* – негативне відношення і переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо публічної) знань, досягнень, можливостей;

3) *низька фізіологічна опірність стресу* – особливості психофізіологічної організації, що знижують пристосованість до ситуацій стресового характеру, які підвищують вірогідність неадекватного реагування;

4) *страх не відповідати очікуванням оточення* – орієнтація на значущість інших в оцінюванні власних результатів, учинків, думок, тривога з приводу оцінок, які надають оточуючі, очікування негативного оцінювання.

Рекомендації ситуації психологічного комфорту.

Наявність теплих, дбайливих взаємин із близькими. Довірлива атмосфера в сім'ї. Оптимістичні установки в сім'ї. Спільна справа для її членів або захоплення. Нудьгує без однокласників, проте швидко стомлюється від спілкування. Наодинці прагне пасивно відпочити.

Провокуючі чинники.

Виховання у тривожній атмосфері, хвороби. Виховання в умовах підвищених вимог, жорстких взаємодій, емоційного відчуження. Нестерпні ситуації публічної невдачі, знущання сильніших і нахабніших однокласників.

Дослідження батьків учнів

Зразковий психологічний портрет батьків учнів:

- зацікавленість у розв'язанні особистих проблем;
- бажання розв'язувати питання, пов'язані з вихованням дитини;
- зацікавленість в отриманні інформації з вікової психології (способах і шляхах виховання);
- пошук способів того, як зробити свою дитину врівноваженою.

Така технологія дає різні результати в ЗЗСО, але має особливість, що в межах конкретного освітнього закладу виявляється одноманітність типів, для якої поки не знайдено пояснення. Отже, якщо враховувати особистісні психологічні якості вчителів, то можна визначити оптимальні методи управління, що забезпечують ефективність і продуктивність їхньої професійної діяльності з формування компетентності в учнів.

Таким чином, «учителям необхідно мати засоби виявлення інтересів і здібностей учнів, щоб ефективно використовувати навчальні програми» – пише Д. Равен [5], а ми можемо додати ще й виховний аспект. Визначаючи характерні властивості учнів і батьків педагогічний колектив виробляє методи впливу на формування життєвих цінностей учнів і пошуку цілей та методів для їх досягнення.

Використані літературні джерела

1. Доротюк В.І. Природа компетентності та створення розвивального середовища: важливі аспекти у виборі професії / В.І. Доротюк // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2018. Вип. 2 (21). С. 78–85.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе / Дж. Равен. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
3. Бехтерева Н.П. Магия мозга и лабиринты жизни / Н.П. Бехтерева. Санкт-Петербург : Нотабене 1999. 84 с.
4. Шардаков М.Н. Очерки психологии школьника / М.Н. Шардаков. Москва, 1955. 264 с.
5. Равен Дж. Педагогическое тестирование / Дж. Равен. Москва : Когито-Центр, 2000. 142 с.

References

1. Dorotyuk, V.I. (2018). *Pryroda kompetentnosti ta stvorennia rozvyvalnoho seredovyshcha: vazhlyvi aspekty u vybori profesii* [Nature of competence and creation of a developing environment: important aspects in the choice of profession]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy – Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*. Issue 2 (21). 78–86.
2. Raven, J. (2002). *Kompetentnost v sovremennom obshchestve* [Competence in modern society]. Moscow: Kogito-Center, 396 p.
3. Bekhtereva, N.P. (1999). *Mahyia mozgha y labirynty zhyzny* [Magic of the brain and the labyrinths of life]. St.Peterburg: Notabene. 384 p.
4. Shardakov, M.N. (1955). *Ocherky psykholohyy shkolnyka* [Essays on the psychology of the schoolboy]. Moscow. 264 p.
5. Raven, J. (2001). *Pedahohycheskoe testyrovanye* [Pedagogical testing]. Moscow: Kogito-Center, 142 p.

Dorotyuk O. Psychological Factors of Formation of a Harmonious Educational Environment in Conditions of Implementation of Competence-Oriented Education in Schools of General Secondary Education.

Summary.

In the article the author summarizes the results of the study of pedagogical team as a toolkit for creating a developing harmonious environment of competence-oriented learning in conditions of the institution of general secondary education. The author's technology is innovative and can be used to manage educational institutions. It consists in identifying the characteristics of participants in the educational process, which really affect their activities and cause comfortable working conditions. In modern education, such phenomenon as emotional and professional burnout of teachers is widespread, characterized by irritability or indifference in communication with students and colleagues, lack of interest in environment and the results of their own work. Such a phenomenon creates tension in a team and is extremely unproductive. Our technology makes it possible to identify provoking negative factors for a person and to avoid them and create conditions for comfortable work. In addition to summarizing results, the school leadership has an individual characterization for each working person. In the author's opinion, this allows to make a technological map of the educational management process for planning strategic and tactical tasks and goals. This will have a positive impact on quality of teaching process, on mood and health of teachers, on student's progress and satisfaction of parents and will improve the image of the educational institution.

The end users of the educational product are students. Therefore, the learning opportunities of pupils and their personal qualities should be the subject of research for teachers, for scientists and authors of textbooks, otherwise the pedagogical processes will be inappropriate and ineffective. The article emphasizes that psychological qualities of students that are identified and taken into account in communication will help activate their intellectual and creative activity.

Using management technology may help to avoid the expression of age-old teenage crises and make school a pleasant and desirable place for students. The author shows the important role of parents in school life. New times require new approaches and methods in solving educational problems. In the article the author proposes a new method for harmonization of moral climate in relations between participants in the educational process and increasing the productivity of training in a competence-oriented direction.

Key words: *competence; research; psychological comfort; style of management; characterological features; provocative factors; harmonious environment; competence-oriented learning.*

Доротюк О. Факторы формирования гармоничной образовательной среды в условиях реализации компетентностно-ориентированного обучения в учреждениях общего среднего образования.

Аннотация.

В статье автор обобщает результаты исследования педагогического коллектива в качестве инструментария для создания развивающей гармоничной среды компетентно-ориентированного обучения в условиях учреждения общего среднего образования. Разработанная автором технология является инновационной и может использоваться для управления образовательными учреждениями. Она заключается в определении характерологических черт участников образовательного процесса, реально влияющих на их деятельность и обуславливающих комфортные условия деятельности. В современном образовании распространено такое явление, как эмоциональное и профессиональное выгорание педагогов, которое характеризуется раздражительностью или безразличием в коммуникациях с учениками и коллегами, отсутствие интереса к окружающей среде и к результатам собственного труда. Такое явление создает напряжение в коллективе и крайне непродуктивно. Наша технология позволяет распознать провоцирующие негативные факторы для человека, избегать их и создать условия для комфортного пребывания на работе. Кроме обобщающих результатов, руководство школы имеет индивидуальную характеристику на каждого работающего человека.

По мнению автора, это позволяет составить технологическую карту процесса управления образовательным учреждением для планирования стратегических и тактических задач и целей. Это положительно скажется на качестве педагогического процесса, на настроении и здоровье учителей, на успеваемости учащихся и удовлетворенности родителей, а также поднимет имидж учебного заведения.

Ключевые слова: *компетентность; исследования; психологический комфорт; стиль руководства; характерологические особенности; провоцирующие факторы; гармоничная среда; компетентно-ориентированное обучение.*

Стаття надійшла до редколегії 10 квітня 2019 року